

Deniz Güvenliği ve Çin Etkisi: Endonezya'nın Güney Çin Denizi ve Natuna Adaları Politikaları*

Yunus Emre ARMAĞAN*

Öz: Çin tarafından Güney Çin Denizi'nde (GÇD) izlenen yayılcı politikalar, Natuna Adaları bağlamında Endonezya'nın deniz güvenliğini tehdit etmektedir. Bu çerçevede Endonezya 2014 yılında Küresel Denizcilik Ekseni (KDE) doktrinini ilan ederek deniz güvenliği hususunda daha kararlı adımlar atmaya başlamıştır. Bu çalışmada; "Endonezya, kendi deniz güvenliğini korumak için Çin'in GÇD'de yürüttüğü yayılcı politikalara nasıl karşılık veriyor?" sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu çalışmanın amacı Endonezya'nın deniz güvenliği politikalarını tartışarak 2014 yılında iktidara gelen Başkan Joko Widodo (Jokowi) sonrası Endonezya dış politikasında yaşanan değişimi öne çıkarmaktır. Çalışmada ilk olarak, Endonezya'nın değişen deniz güvenliği politikaları ele alınmış ve bu bağlamda Jokowi döneminde oluşturulan KDE doktrini incelenmiştir. İkinci olarak, GÇD anlaşmazlığına ve Endonezya'nın GÇD'ne yönelik politikalarına işaret edilmiştir. Son olarak, Endonezya'nın Natuna Adaları politikaları analiz edilerek Jokowi hükümetinin Çin'in yayılcı politikalarına nasıl karşılık verdiği tartışılmıştır. Bu çalışma, Natuna Adaları krizi kapsamında Endonezya'nın uluslararası hukuk, diplomasi, askeri caydırıcılık ve karşılıklı bağımlılık araçlarını kullanarak Çin'in hak ihlallerini engellemeye çalıştığını ve Çin'in politikalarına cevap ürettiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede araştırmada, Endonezyalı yetkililerin demeçlerine, resmî makamların ve ilgili bakanlıkların yayınlarına, raporlarına ve diplomatik notalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Endonezya, Güney Çin Denizi, Çin, Deniz Güvenliği, Natuna Adaları*

Maritime Security and China's Impact: Indonesia's Policies Towards the South China Sea and The Natuna Islands

Abstract: Chinese expansionism in the South China Sea (SCS) has caused maritime security threats for Indonesia in terms of the Natuna Islands' Exclusive Economic Zone. In this context, Indonesia declared the Global Maritime Fulcrum (GMF) doctrine in 2014 and began taking

* Bu Makale, 2020 tarihinde, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalında savunulan "Endonezya Dış Politikasında Çin İkilemi: Natuna Adaları Krizi Vakası" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Araştırmalar ABD Öğrencisi, yunusarmagan@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-2633-6007.

Gönderim Tarihi: 20 Aralık 2020, Kabul Tarihi: 10 Ocak 2021

more decisive steps to protect maritime security. This paper discusses how Indonesia responds to the expansionist policies pursued by China in the SCS. The purpose of this study is to explore the maritime security policies of Indonesia to highlight the change in Indonesian foreign policy after President Joko Widodo (Jokowi). Firstly, this paper examines the changes in Indonesia's maritime security policies and the GMF doctrine, which was formed during the Jokowi period. Secondly, it was pointed out how the SCS dispute has affected Indonesia. Finally, this paper analysed how the Jokowi government responds to China's expansionist policies in terms of Natuna Island. This study argues that in the context of the Natuna Island crisis, Indonesia has responded to China's expansionist policies by using international law, diplomacy, deterrence, and economic interdependence to prevent China's border violations. In this regard, the research included statements and speeches of Indonesian officials also relevant news, publications, reports, and diplomatic documents.

Key Words: *Indonesia, South China Sea, China, Maritime Security, Natuna Islands*

Giriş

Endonezya, Güney Çin Denizi (GÇD) anlaşmazlığının resmî olarak parçası olmasa da Çin'in yayılcı GÇD politikaları coğrafi konumu itibariyle Endonezya'yı etkilemektedir. Nitekim Pekin yönetimi, Dokuz Kesik Çizgi¹ haritasıyla Endonezya'ya bağlı Natuna Adaları'nın Münhasır Ekonomik Bölgesinin (MEB) kuzeydoğusunda hak iddia etmektedir. Çin tarafından Endonezya'nın MEB'inde sınır ihlallerinde bulunulması; deniz sınırlarının korunması hususunda Cakarta'yı yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu kapsamda, 2014 yılında Endonezya Devlet Başkanı olarak seçilen Joko Widodo (Jokowi) yönetiminde Endonezya'nın deniz güvenliğine verdiği önem artmış ve deniz sınırlarının korunmasına yönelik daha caydırıcı politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Başkan Jokowi döneminde Çin bandıralı gemilerin sınır ihlallerine karşı müsamaha gösterilmemesi iki devlet arasında Natuna Adaları krizini ortaya çıkarmıştır. Bu makalede, öncelikle Endonezya'nın deniz güvenliği anlayışı ele alınmış ve Jokowi

¹ Çin'in GÇD'de deniz sınırlarını ve yetki alanlarını belirleme amacı taşıyan U şeklindeki ilgili harita ilk kez resmî olarak Kuomintang hükümeti (The Republic of China) tarafından 1947 yılında "On Bir Kesik Çizgi" olarak ilân edilmiş; 1949'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından harita küçük değişikliklere uğrayarak yeni hükümet tarafından da benimsenmiştir (Chung, 2016: 38-40).

döneminde ilân edilen Küresel Denizcilik Eksenini doktrini sayesinde Endonezya'nın deniz güvenliği politikalarının nasıl değiştiğine ışık tutulmuştur. Daha sonraki bölümde Endonezya'nın GÇD anlaşmazlığına yönelik tutumu tartışılmış; son olarak ise Endonezya'nın kendi deniz güvenliğini korumak için Natuna Adaları bağlamında Çin'e nasıl karşılık verdiği incelenmiştir. Bu çerçevede, bu makale Jokowi döneminde Endonezya'nın hukuki, diplomatik, askeri ve ekonomik araçları kullanarak Çin'in yayılcı politikalarına karşılık verdiğini ileri sürmektedir. Bu araştırmada ilgili yerel ve uluslararası haber kaynakları taranmış; ayrıca Endonezyalı yetkililerin demeçlerine, resmi makamların ve ilgili bakanlıkların yayınlarına, raporlarına ve diplomatik notalarına yer verilmiştir.

Endonezya'nın Deniz Güvenliği Bakışı ve Küresel Denizcilik Eksenini

Güneydoğu Asya bölgesinde 16.000'den fazla adadan oluşan bir takımada devleti olan Endonezya; Malakka, Sunda ve Lombok Boğazları ile Hint Okyanusu'nu GÇD'ye ve Kuzeydoğu Asya'ya bağlaması açısından stratejik ve özgün bir konuma sahiptir. Endonezya'nın coğrafyası nedeniyle deniz kütleleri, ülke bütünlüğünün bir parçası olarak görülmektedir. Nitekim, Endonezyalıların kendi vatanları için kullandığı *Tanah Air* kavramı, ülkenin hem kara kitlesini hem de deniz kütlelerini kapsadığı ifade etmektedir (Leifer-Nelson, 1973: 191).

Tablo-1 Endonezya Denizcilik Verileri

Karasuları:	290.000 km ²
Kıta Sahaneliği:	2.800.000 km ²
Kara ve Deniz Alanı Toplamı:	8.300.000 km ²
Kıyı Şeridi Uzunluğu:	108.000 km ²
BM'ye Bildirilen Toplam Ada Sayısı:	16.056

Kaynak: Kementerian Koordinator Bidang Kemaritiman dan Investasi Republik Indonesia, 2018.

1957 yılında Cakarta yönetimi bir takımada devleti olduğunu Djuanda Deklarasyonu'nu yayımlayarak ilân etmiştir (Purwanto-Mangku, 2016: 54). Endonezya'nın en dış adaları arasındaki tüm deniz alanları üzerinde mutlak egemenlik ilân ettiği deklarasyon ile

ülkenin deniz sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Djuanda Deklarasyonu'nda tanıtılan ve Endonezya'nın stratejik kültürünün bir parçası haline gelen *Wawasan Nusantara*² kavramı, Cakarta hükümetlerinin deniz güvenliğine yönelik bakışını ortaya sermektedir. Endonezya'nın kara, hava ve deniz alanlarının bir bütün olduğundan yola çıkılarak oluşturulan *Wawasan Nusantara*, temelde denizlere yönelik jeopolitik endişelerden yola çıkılarak Endonezya'nın deniz güvenliğini artırmak için tasarlanmıştır (Buntoro, 2016: 477-478).

Endonezyalı yetkililer deniz güvenliğini sağlamak ve deniz sınırlarını belirlemek için takımada devleti kavramını uluslararası hukukta tanıtmaya çalışmış; ilgili müzakerelerde aktif rol oynamıştır. Birinci ve İkinci Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı'nda *takımada devleti* konseptini tanıtmaya çalışmaları başarılı olmasa da 1973'te başlayan üçüncü konferansta *takımada devleti* konusu ayrı bir gündem maddesi olarak tartışılmıştır (Agusman-Nurbintoro, 2019). 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde (BMDHS) "takımada devleti" (*archipelagic state*) olarak bilinen yeni bir devlet kategorisinin varlığını resmen tanınmış ve bu devletlerin "takımada suları" (*archipelagic waters*) üzerinde egemenlik hakkına sahip olduğu iddiası uluslararası alanda meşruluk kazanmıştır (UNCLOS, 1982). Endonezya, bu sayede talep ettiği üzere, artık en dıştaki adalarını birbirine bağlayan bir takımada taban çizgisi çekme hakkına sahip olmuştur. Bu nedenle 1982 BMDHS Endonezya'nın deniz güvenliği hususunda stratejik bir öneme sahiptir. Öte yandan Cakarta hükümeti, gönüllü olmadığı bazı maddeleri kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunların en önemlisi ise BMDHS'nin 53. maddesi; takımada deniz şeridi geçiş hakkıdır. Böylece, tüm gemilere ve uçaklara takımada sularındaki belirli deniz şeritlerinde ve hava yollarında seyir ve uçuş yapma hakkı verilmiştir (UNCLOS, 1982).³ Günümüzde 168 devletin taraf olduğu 1982 BMDHS'yi ilk imzalayan devletlerden biri olan Endonezya, sözleşmeyi 31 Aralık

² *Wawasan Nusantara* kavramı; coğrafik özelliklerden kaynaklanan parçalanma endişesini, sınırların kutsallığını, devletin bütünlüğünü ve son olarak uluslararası arenada takımada olarak tanınmak için deniz hukukuna önem verilmesini kapsamaktadır (Arif-Kurniawan, 2017: 4-5).

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız:

https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. Erişim: 21 Ağustos 2020.

1985 tarihinde meclisinde onaylamış ve sözleşme 3 Şubat 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴

Endonezya, 1982 BMDHS'ye taraf olarak toplam 6,159,032 km² MEB kazanmıştır (Marsetio, 2014). Birleşmiş Milletler'e (BM) sınır haritalarının ve coğrafi koordinatların bildirilmesiyle ilân edilen MEB, kıyı devletlerine karasularının başlangıcından itibaren 200 mile kadar deniz tabanı ve toprak altındaki sularda canlı (balık) veya cansız (gaz veya petrol) doğal kaynakların araştırılmasına ve kullanılmasına; sudan, akıntılardan ve rüzgardan enerji üretimine; yapay adaların ve tesislerin kurulmasına ve kullanılmasına; bilimsel araştırmalara; denizin muhafazasına yönelik haklar tanımaktadır.⁵ Endonezya bazı komşu devletlerle deniz yetki alanlarını sınırlandırma anlaşmaları yapmıştır. Bu devletler; Malezya, Tayland, Avustralya, Papua Yeni Gine, Hindistan, Vietnam, Singapur ve Filipinler'dir. Avustralya (1997), Filipinler (2014) ile MEB; Hindistan (1974 ve 1975), Malezya (1969), Tayland (1971) ve Vietnam (2003) ile kıta sahanlığı⁶ anlaşmaları yapılmıştır.⁷

Endonezya'nın bir takımada devleti olması deniz güvenliğini ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Deniz güvenliğinin; devletlerin sınır anlaşmazlıkları, deniz terörizmi, korsanlık, kaçakçılık, yasa dışı balıkçılık, deniz kazaları ve doğal afetler gibi tehditleri kapsadığı ifade edilmektedir (Bueger, 2015: 2). Bu kapsamda, deniz güvenliği bu tehditlerin asgari düzeye inmesi veya ortadan kalkması halinde sağlanacaktır. Endonezya'nın deniz güvenliğine bakışı 2014 yılında Jokowi devlet başkanı olmasından sonra keskin bir değişim göstermiştir. Bu durumun en bariz göstergesi Jokowi tarafından ilân edilen Küresel Denizcilik Eksenini (*Poros Maritim Dunia*, KDE) doktrinidir. Doktrin temelde yasa dışı

⁴Ayrıntılı bilgi için bakınız:

https://www.un.org/depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm, Erişim: 21 Ağustos 2020.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız:

https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, Erişim: 21 Ağustos 2020.

⁶ 1982 BMDHS'nin 76. maddesinde yeniden düzenlenen ve kıyı devletlerinin kara parçalarının doğal uzantısı olan kıta sahanlığı kısaca; bir kıyı devletinin karasularının ölçülmeye başlandığı sınırdan itibaren 200 deniz mili mesafedeki denizaltı alanlarının deniz yatağında ve toprak altlarında hak sahibi olmasını sağlar (UNCLOS, 1982). Bir kıyı devleti ile karşı kıyı devletleri arasındaki deniz alanı 200 milin altında ise bu devletlerin kıta sahanlıklarını birbirlerinden ayıracak bir sınır olmalıdır. Karşı kıyı devletleri arasındaki deniz alanı 200 milin üzerindeyse 350 mile kadar kıta sahanlığı elde edilebilir. Kıta sahanlığı yalnızca deniz tabanının ve toprak altının kullanımını içerirken, MEB daha kapsamlıdır.

⁷Ayrıntılı bilgi için bakınız:

<https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/IDN.htm>, Erişim: 24 Ağustos 2020.

balıkçılığı önlemeyi, MEB üzerindeki egemenliği korumayı, adalar arasındaki ulaşımı geliştirmeyi ve bölgede deniz gücü oluşturmayı kapsamaktadır (Nainggolan, 2015: 172-173). Başka bir ifadeyle doktrin; denizcilik kültürünü yayma, adalar arası bağlantı sağlama, ulaşımı kolaylaştırma, denizlerdeki kaynaklarını koruma, denizcilik diplomasisiyle sınır anlaşmazlıklarını sona erdirmeye ve deniz kuvvetlerinin mevcudiyetini artırma olmak üzere beş stratejik alana odaklanmaktadır (Witular, 2014). Jokowi'nin eski dış politika danışmanı Rizal Sukma'ya göre KDE sadece bir doktrinden ibaret değil, aynı zamanda Hint ve Pasifik Okyanusları arasında önemli bir aktör haline gelen Endonezya'nın bir deniz gücü olarak kendi milli kimliğine dönüş vizyonudur (Sukma, 2014).

KDE altyapı ve deniz güvenliği olarak iki açıdan ele alınabilir. 2016 yılının verilerine göre Endonezya Güneydoğu Asya'nın liman altyapısı en zayıf ülkelerinden biridir (Nikkei Asian Review, 2017). Doktrinin ilân edilmesi sonrası Başkan Jokowi'nin öncelikli hedefi adalar arasında ulaşımı güçlendirmek olsa da bunun önündeki en büyük engel altyapı yatırımlarının finansmanının nasıl sağlanacağı konusu olmuştur. Finansman sorunu, 2018 yılında Endonezya ve Çin arasında mutabakata varılarak KDE kapsamındaki altyapı projelerinin Çin'in *Deniz İpek Yolu* girişimine entegre edilmesiyle Çin tarafından sağlanan kredilerle çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır (Qian, 2020).

KDE'nin deniz güvenliği boyutu ise Başkan Jokowi döneminde deniz güvenliğine verilen önemin belirgin şekilde arttığını göstermektedir. Endonezya'nın kıta sahanlığı ve MEB'lerinde yabancı gemiler tarafından yürütülen yasa dışı balıkçılık faaliyetlerini önlenmesi amacıyla "batırma politikası" olarak adlandırılan bir yol izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede, 2014 yılında sınır ve deniz güvenliğini korumak amacıyla Endonezya Deniz Güvenliği Ajansı (*Badan Keamanan Laut Republik Indonesia/BAKAMLA*) kurulmuş; Endonezya'nın donanma ve sahil güvenlik birimlerinin mevcudiyeti artırılmıştır.⁸ Endonezya Ulusal Deniz Kuvvetleri (*Tentara Nasional Indonesia Angkatan Laut/TNI-AL*) ve BAKAMLA gerekli devriye faaliyetlerini gerçekleştirerek ülkenin deniz sınırlarını korumaktadır. KDE'nin ilân edilmesiyle

⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: "President Jokowi Officially Established the Maritime Security Agency", <https://setkab.go.id/en/president-jokowi-officially-established-the-maritime-security-agency/>, Erişim: 10 Ağustos 2020.

2014-2019 yılları arasında TNI-AL ve BAKAMLA, Endonezya'nın MEB'ini ihlal ederek yasa dışı balıkçılık yapan 500'ün üzerinde gemiyi batırmıştır (Bangkok Post, 2019). Yasa dışı balıkçılığa karşı sert bir politika izlenmesinin en önemli nedenlerinden biri balıkçılık endüstrisinin Endonezya ekonomisinde önemli bir paya sahip olmasıdır. Zira balıkçılık, Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) yüzde 3'ten fazlasına katkıda bulunmasının yanı sıra en az 6 milyon Endonezyalının ana gelir kaynaklarından biridir (FAO, 2013).

Öte yandan, denizlerdeki egemenliğin korunabilmesi için KDE'nin deniz güvenliği boyutu donanmanın modernize edilmesini içermektedir (Zulkili vd. 2020: 4). Endonezya bir takımada devleti olmasına rağmen, kara kuvvetlerine donanma ve hava kuvvetlerinin toplamından daha fazla harcama yapmaktadır. Nitekim 2019 yılı için önerilen savunma bütçesinde kara kuvvetlerine yaklaşık olarak 3 milyar dolar ayrılırken, donanma için 1,2 milyar dolar, hava kuvvetleri için ise 1 milyar dolar bütçe ayrılmıştır (Erwanti, 2018). Dolayısıyla doktrinin deniz güvenliği boyutuna sınırlar ihlallerinin engellenmesi kararlı bir şekilde devam edilse de askeri mevcudiyetin hedeflenen seviyede artmadığı söylenebilir.

Jokowi'nin 2019 yılında yeniden seçimleri kazanması sonrası başlayan ikinci döneminde KDE gündemden düşmüştür. Zira, Dışişleri Bakanı Retno Marsudi dış politikanın 2019-2024 yılları arasındaki önceliklerini açıklamış ve ekonomi diplomasisi vurgusu KDE'nin yerini almıştır (Kemlu, 2019). Yine de Jokowi döneminde GÇD anlaşmazlığı ve Natuna Adaları krizi örneklerinde görüleceği üzere deniz güvenliğini koruma anlayışı kararlı bir şekilde sürdürülmektedir.

Endonezya ve Güney Çin Denizi Anlaşmazlığı

GÇD'de Çin, Filipinler, Vietnam, Malezya, Tayvan ve Bruney'in birbirleriyle örtüşen hak iddiaları bulunmaktadır. GÇD'ye kıyıdaş bir devlet olmasına rağmen Endonezya ihtilafli bölgede hak iddia etmemektedir. Spratly Adaları, Pratas Adaları, Paracel Adaları ve Scarborough kayalıkları GÇD'deki anlaşmazlığın kaynağını oluşturan tartışmalı adalardır. Çin, Tayvan ve Vietnam Paracel Adaları ve Spratly Adaları'nın tümünde hak iddia ederken; Filipinler, Malezya ve Bruney sadece Spratly Adaları'nın bazı bölgeleri üzerinde hak iddia etmektedirler

(Turcsányi, 2018: 34). Ayrıca Pratas Adaları Çin ve Tayvan; Scarborough Kayalıkları ise Çin, Tayvan ve Filipinler arasında ihtilafa yol açmaktadır.

Çin, bölgedeki hak iddialarını tarihsel olarak temellendirerek GÇD'nin büyük bölümünün antik zamanlardan beri kendisine ait olduğunu savunmaktadır (Malik, 2013: 83-90). Aslında "tarihi haklar" terimi medyada ve akademik ortamlarda Çin'in GÇD'deki hak iddialarını desteklemek için yaygın olarak kullanılsa da resmî açıklamalarda ve belgelerde şimdiye dek açıklığa kavuşturulmamıştır (Raditio, 2019: 58). 7 Mayıs 2009 tarihinde Çin, uluslararası düzeyde ilk kez resmî olarak Dokuz Kesik Çizgili haritasını Birleşmiş Milletler'e gönderdiği notaya ekleyerek "Çin, Güney Çin Denizi'ndeki adalar ve bitişik sular (*adjacent waters*) üzerinde tartışılmaz bir egemenliğe sahiptir" ve "ilgili sularla (*relevant waters*) birlikte deniz yatağı ve toprak altı üzerinde egemenlik hakkına ve yargı yetkisine sahiptir" şeklinde kendi görüşünü beyan etmiştir.⁹ Ancak Çin'in notasında GÇD'deki hak iddialarının kapsamı tam olarak anlaşılammamaktadır. Zira ilgili notada Çin, GÇD'deki adalarla ilgili açık bir şekilde egemenlik hakkında bulunmasına rağmen kullanılan "bitişik sular" ve "ilgili sular" gibi muğlak kavramlar nedeniyle adaların çevresindeki sularda iddia edilen yetkiler belirsizdir. Birçok analiste göre, Çin kasıtlı olarak GÇD üzerindeki niyetlerini açıklığa kavuşturmayarak "stratejik belirsizlik" politikası izlemektedir (Poling, 2012).

2002 yılında GÇD'de barışçıl ve uyumlu bir ortam sağlanması için Endonezya'nın teşvikleriyle GÇD'deki "Tarafların Davranışına İlişkin Bildiri" (*The Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea, DOC*) Çin ve ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) tarafından kabul edilmiştir.¹⁰ Ancak DOC, taraflara herhangi bir yaptırım bulunmaması nedeniyle bölgedeki gerilimin azalmasına katkıda bulunamamıştır. Öte yandan, son yıllarda Çin'in tartışmalı bölgelerde inşa ettiği yapay adalarda askeri üsler kurması bölgedeki endişeyi arttırmıştır (Stashwick, 2019).

GÇD anlaşmazlığının Endonezya'yı etkileyen boyutu, Çin'in

⁹ CML/17/2009 numaralı sözlü notaya ulaşmak için:

https://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/mysvnm33_09/chn_2009re_mys_vn_e.pdf, Erişim: 19 Haziran 2020.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: "Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea", https://asean.org/?static_post=declaration-on-the-conduct-of-parties-in-the-south-china-sea-2, Erişim: 3 Eylül 2020.

GÇD'de hak iddia ettiği alanın Endonezya'nın kuzeyinde bulunan Natuna Adaları'nın MEB'i ile çakışmasıdır. 1990'lardan beri Cakarta hükümeti, Çin'in Dokuz Kesik Çizgili haritasıyla ilgili olarak Pekin'den defalarca resmî açıklama talebinde bulunmuş ve Çin'in Natuna Adaları'nın kuzey suları ile ilgili iddialarını açıkça reddetmiştir (Laksmna, 2018: 73). 1994 yılında Endonezya, Çin'in GÇD'deki iddialarını temsil eden Dokuz Kesik Çizgili haritanın koordinatlarının netleştirilmesi için Pekin'e resmi bir nota göndermiş; ancak Çin, Endonezya'nın taleplerine yanıt vermemiştir (Jakarta Globe, 2017).

Endonezya'nın GÇD anlaşmazlığına yönelik politikaları üç açıdan devamlılık göstermektedir. İlk olarak, Endonezya çok taraflı diplomasinin çözüme katkı sunacağını düşünerek ASEAN'ı GÇD anlaşmazlığına olabildiğince dahil etmeye çalışarak arabulucu rolü benimsemiştir. Örneğin Yudhoyono dönemi Dışişleri Bakanı Natalegawa, kıyı devletleri arasında diyalog kurulması için çaba sarf etmiş ve Endonezya'nın arabuluculuk rolünü bölgesel barış ve istikrarın korunması için kullanmaya çalışmıştır (Connelly, 2015: 19). 2012 yılında Phnom Penh'de düzenlenen 45. ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Filipinler'in öncülüğünde hazırlanan ve Çin'in GÇD'deki hamleleri hakkında endişelerini içeren bildiriye Kamboçya'nın imza atmakta çekimser kalmasıyla ASEAN tarihinde ilk kez ortak bildiri yayınlanamamıştır. Bunun hemen ertesinde Natalegawa; Filipinler, Vietnam, Kamboçya, Malezya ve Singapur arasında 36 saatlik bir "mekik diplomasi" turu başlatmış ve iptal edilen ortak bildiriye yeniden canlandıramasa da ASEAN ülkelerinin GÇD anlaşmazlığında "ortak bir pozisyona" ulaştığını açıklamıştır.¹¹

İkinci olarak Endonezya; GÇD ve tartışmalı adalarda hak iddia etmeyerek GÇD anlaşmazlığında tarafsız bir konumda bulunmaktadır. Nitekim, Endonezya Savunma Bakanlığı'nın 2015 yılında yayınladığı Beyaz Kitap'ta (*Buku Putih*) Endonezya GÇD'de ihtilaf yaşayan devletler arasında gösterilmemiş; Endonezya'nın GÇD'de egemenlik hakkı iddia etmediği vurgulanmıştır (Kemhan RI, 2015: 4). 14 Temmuz 2016'da Endonezya yayınladığı yeni harita ile Natuna Adaları'nın kuzeydoğusundaki suların Kuzey Natuna

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://in.reuters.com/article/asean-south-china-sea/asean-to-claim-common-ground-on-s-china-sea-but-no-communicate-idINDEE86J05120120720>, Erişim: 18 Haziran 2020.

Denizi olarak adlandırıldığını ilân etmiştir (Benar News, 2017). Cakarta hükümeti bu hamle ile Natuna Adaları'nın MEB'inin GÇD anlaşmazlığının parçası olmadığını vurgulamış ve Çin'in hak iddialarını reddetmiştir. Endonezya'nın GÇD anlaşmazlığına yönelik devamlılık gösteren üçüncü politikası ise kıyı devletlerini 1982 BMDHS'ye uymaya çağırmasıdır.

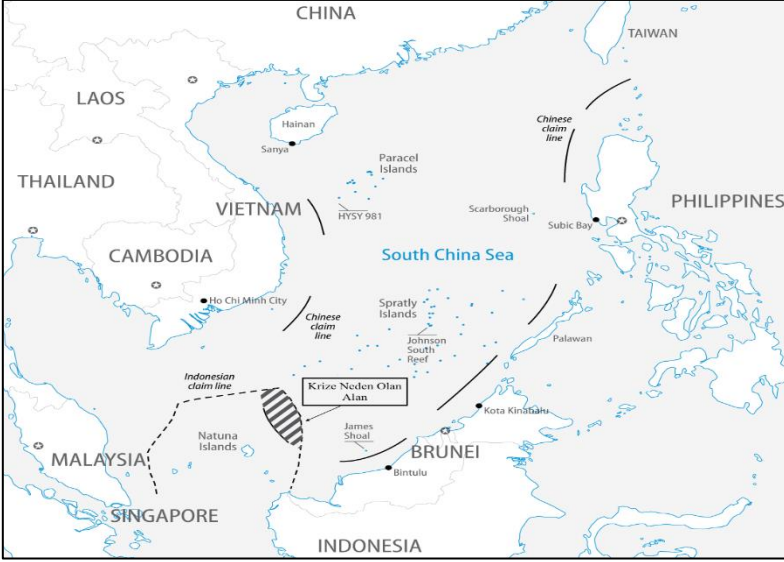
Endonezya'nın Natuna Adaları Politikası

Endonezya'nın kuzey kısmında bulunan Riau Eyaleti'nde yer alan ve irili ufaklı 272 adadan oluşan Natuna Adaları ve adaların MEB'leri iki açıdan önem arz etmektedir. Öncelikle Çin ile yaşanan sorun Endonezya açısından bir egemenlik meselesidir. Zira deniz sınırlarının korunarak deniz güvenliğinin tesis edilmesi deniz ve kara arasında ayırım yapmayan bir stratejik kültüre sahip olan Endonezya'nın ulusal güvenliğinin teminatıdır. Başkan Jokowi Kuzey Natuna Denizi'ndeki MEB alanından yabancı gemilerin barışçıl bir şekilde geçmesine izin verdiklerini ancak doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik haklarını koruyacaklarını belirtmiş (Jakarta Post, 2020); Natuna Adaları'nın egemenliği hususunda hiçbir devletle müzakere yapılmayacağını vurgulamıştır (Benar News, 2020).

Konunun Cakarta açısından diğer önemi ise Natuna Adaları MEB'inin doğal kaynak açısından zengin olmasıdır. Nitekim balıkçılık ve enerji kaynaklarının bu alanı ekonomik olarak oldukça değerli kılmaktadır. Natuna sularının 750.000 tondan fazla balık stokuna sahip olduğu tahmin edilmektedir (Mongabay, 2020). Endonezya Denizcilik İşleri ve Balıkçılık Bakanlığı, MEB'lerde yabancı gemiler tarafından yapılan yasa dışı balıkçılığın ülkeye yılda yaklaşık 3 milyar doların üzerinde bir maliyet yüklediğini açıklamıştır (Heriyanto, 2012). Öte yandan, Natuna Adaları'nın MEB'inin dünyanın en büyük kullanılmayan gaz rezervlerinden birine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Endonezya Petrol ve Gaz Kurumu (SKK Migas) Natuna Adaları'nın doğusundaki bölgenin dünyanın en büyük doğalgaz alanlarından biri olduğunu ilân etmiştir (Tempo, 2020). Doğu Natuna Bloğu (D-Alfa Bloğu olarak da bilinir) olarak isimlendirilen alanda 220 trilyon kübik fit doğalgaz bulunduğu iddia edilmekte ve bunun 46 trilyon kübik fitinin ticari işleme uygun olduğu belirtilmektedir (Jakarta Post, 2017). Dolayısıyla, Endonezya için Natuna Adaları ve bu adaların MEB'i egemenliğin ve doğal kaynakların korunması açısından

kritik bir öneme sahiptir.

Harita-1 Endonezya ve Çin Arasında Krize Neden Olan Deniz Alanı

Kaynak: Foreign Policy Research Institute, 2014.

Endonezya, 1982 BMDHS'yi referans göstererek Natuna Adaları'nın çevresinde MEB ilân etmiştir.¹² Çin, Endonezya'nın Natuna Adaları'nın kara parçaları üzerindeki egemenliğine değil, ilân ettiği MEB'e karşı çıkmaktadır. Zira, 2016 yılında Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Endonezya'nın ilân ettiği MEB'i Çin'in geleneksel balıkçılık bölgesi olarak tanımlamış ve Çinli teknelerin bu bölgede balıkçılık yapmasının son derece normal olduğunu açıklamıştır.¹³ Çin'in GÇD'deki Spratly ve Paracel Adaları'nı militarize ederek iddialı ve agresif bir politika izlediği bir ortamda bölgedeki diğer devletlerin endişelenmesi ve Çin'in artan etkisine cevap üretecek politikalar arayışında olmaları şaşırtıcı değildir. Jokowi döneminde Endonezya'nın izlediği Natuna Adaları politikası dört farklı açıdan ele alınabilir. Jokowi yönetimi hukuki, diplomatik, askeri ve ekonomik araçları kullanarak Natuna Adaları

¹² İlgili belge için bakınız:

https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/IDN_1998_Regulation61.pdf. Erişim: 1 Eylül 2020.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bakınız:

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1373402.shtml. Erişim: 3 Eylül 2020.

üzerindeki egemenliğini korumaya çalışmakta ve Çin'in yayılmacı GÇD politikasına cevap üretmektedir.

Uluslararası Hukuk: Uluslararası hukuk vurgusu, Endonezya'nın Natuna Adaları politikasının sürekliliğe sahip unsurlarından biridir. Dışişleri Bakanı Marsudi, 1982 BMDHS'ye atıf yaparak Çin'in GÇD'deki hak iddialarının uluslararası hukukta yasal bir dayanağı olmadığını bu nedenle Çin'in iddialarını asla kabul etmeyeceklerini belirtmiştir (Tempo, 2020). Cakarta hükümetleri geleneksel olarak kendi sularındaki egemenlik haklarının ihlal edilmesini önlemek için 1982 BMDHS'yi referans göstermekte ve sözleşmenin ülkenin ulusal çıkarına olduğunu düşünmektedir. Başka bir ifadeyle, uluslararası hukuk vurgusu, Jokowi öncesinde de uygulanan sürekliliğe sahip bir yöntemdir. Bu çerçevede, Başkan Yudhoyono döneminde 8 Haziran 2010 tarihinde BM'ye Çin'in GÇD'de hak iddialarının 1982 BMDHS ile uyumsuz olduğunu belirten bir nota gönderilmiştir. İlgili notada GÇD'de hak iddia etmese de Endonezya'nın iddiaları devletler arasındaki arabulucu rolüne değinildikten sonra, Çin'in 2009 yılında CML/17/2009 numaralı notasıyla ilk kez resmi olarak yayınladığı Dokuz Kesik Çizgili haritasını 1982 BMDHS ile örtüşmemesi nedeniyle kesin bir dille reddetmiştir.¹⁴

Filipinler'in başvurusu üzerine Daimî Tahkim Mahkemesi (PCA) 2016 yılında tarihinde "Çin'in Filipinler'in egemenlik haklarını ihlal ettiğine" karar vermiştir (PCA, 2016). Çin ise uluslararası mahkemelerin GÇD hakkında aldığı kararları tanımayacağını açıklamıştır (Jiangtao-Mai, 2020). Herhangi bir yaptırım uygulanmasa da Çin'in GÇD'de bulunduğu hak iddialarının uluslararası hukukta temeli olmadığı yönünde çıkan PCA kararı, Endonezya'nın konumunu meşrulaştırıcı bir etkisi olmuştur. Bu kapsamda, Jokowi yönetiminde Endonezya 26 Mayıs 2020 tarihinde BM'ye gönderilen 126/POL-703/V/20 numaralı diplomatik notada Filipinler lehine karar verilen PCA kararına atıfta bulunulmuştur. İlgili notada Endonezya'nın GÇD anlaşmazlığına taraf olmadığı yinelenmiş; PCA'nın kararının Endonezya'nın denizcilik yetkileri konusundaki haklı pozisyonunu teyit ettiğine işaret edilmiş ve Çin'in hak iddialarının yasal

¹⁴ 480/POL-703/VII/10 Numaralı notaya ulaşmak için:

https://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/mysvnm33_09/idn_2010re_mys_vn_m_e.pdf, Erişim: 10 Eylül 2020.

dayanaklardan yoksun olduğu vurgulanmıştır.¹⁵ 12 Haziran 2020 tarihinde Cakarta'nın gönderdiği 148/POL-703/VI/20 numaralı diplomatik notada ise 1982 BMDHS'ye göre Spratly Adaları'nın MEB veya kıta sahanlığı hakkı bulunmadığından GÇD'deki adaların hiçbiri ile Endonezya'nın deniz yetki alanları anlaşmazlığı yaşamasının olanaksız olduğu belirtilerek; Endonezya'nın Çin ile deniz sınırı anlaşmazlığı hususunda müzakere yapması için herhangi bir yasal gerekçe bulunmadığına işaret edilmiştir.¹⁶

Sonuç olarak Endonezya hükümetleri geleneksel olarak uluslararası hukuku ve 1982 BMDHS'yi kendi deniz güvenliğini sağlamak için aktif olarak kullanmaktadır. Takımda devleti konseptinin 1982 BMDHS'ye girmesi ve takımda devletlerinin adalarına MEB hakkı tanınması sözleşmeyi Endonezya açısından stratejik bir konumda tutmaktadır. Jokowi döneminde de Natuna Adaları'nın MEB'i hususunda da benzer şekilde uluslararası hukuk ilgili notalarda 1982 BMDHS'ye atıf yapılarak Endonezya'nın tezleri dünya kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası hukuk Endonezya'nın Natuna Adaları politikasının önemli bir parçasıdır.

Diplomasi: Diplomasi, iki taraflı ve çok taraflı olarak Endonezya'nın Natuna Adaları politikasında kullandığı dış politika araçlarından biridir. Endonezya, Natuna Adaları'nın deniz yetki alanları ile ilgili Çin ile müzakere etmek için iki taraflı diplomasiyi kullanmayı tercih etmemektedir. Bunun nedeni Pekin'in Natuna Adaları'nın kuzeydoğu sularının GÇD içerisinde olduğu iddiasıdır. Nitekim Çin Dışişleri Bakanlığı 8 Ocak 2020 tarihinde yaptığı açıklamayla GÇD'nin bazı bölgelerinde Çin ve Endonezya'nın çakışan bazı çıkarları olduğuna işaret etmiştir.¹⁷ Cakarta yönetimi ise Çin'in konuyla ilgili müzakere tekliflerini reddetmektedir (Benar News, 2020). Zira Cakarta, Çin'in Dokuz Kesik Çizgili haritasını tanımamakta ve GÇD'nin Natuna Adaları'nın kuzeydoğu sularını içerdiğini kabul etmemektedir. Bu nedenledir ki daha önce

¹⁵ 126/POL-703/V/20 Numaralı notaya ulaşmak için:

https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/mys_12_12_2019/2020_05_26_IDN_NV_UN_001_English.pdf, Erişim: 11 Eylül 2020.

¹⁶ 148/POL-703/VI/20 Numaralı notaya ulaşmak için:

https://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/mys_12_12_2019/2020_06_12_IDN_NV_UN_002_ENG.pdf, Erişim: 11 Eylül 2020.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız:

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1730335.shtml, Erişim: 5 Haziran 2020.

bahsedildiği gibi Jokowi yönetimi 2016 yılında ilgili deniz alanını resmi olarak Kuzey Natuna Denizi olarak isimlendirmeye başlamıştır.

Öte yandan, Cakarta iki taraflı diplomasiyi Çin'in hak ihlallerini önlemek için bölgedeki diğer aktörleri soruna dahil etmek için kullanmaktadır. Endonezya bu şekilde Çin ile yaşadığı Natuna Adaları sorununda elini güçlendirmeye ve kendi ulusal çıkarlarını koruma çalışmaktadır. Endonezya, bölgedeki diğer aktörlerin Natuna Adaları'na özellikle enerji ve ticari alanlarda yatırımlar yapmasını teşvik etmektedir. Nitekim, Başkan Jokowi Japonya'ya Natuna Adaları'nda balıkçılık ve enerji sektörlerine yatırım yapması için çağrıda bulunmuştur (Channel News Asia, 2020). Japonya'dan sonra ABD, Güney Kore ve Vietnam şirketleri de Natuna Adaları'na çeşitli sektörlerde yatırım yapmaları için teşvik edilmiştir (Aditya-Suhartono, 2020).

Endonezya; Avustralya, Hindistan, Güney Kore, Japonya ve ABD gibi bölgedeki önemli aktörler ile güvenlik ve savunma anlaşmaları yapsa da belirli bir devlet veya tehdide karşı ittifaklı bir askeri oluşumdan dış politika gelenekleri gereği kendisini uzak tutmaktadır. Bu çerçevede, Avustralya, Hindistan, Japonya ve ABD'nin oluşturduğu *Quadrilateral Security Dialogue* (Quad) öne çıkmaktadır. 2017 yılı ve sonrasında daha aktif hale gelen ve NATO benzeri bir algı oluşturan Quad, Çin'in yükselişinin bölgedeki yansımalarından biri olduğu söylenebilir. Çin'i çevrelemek için herhangi bir askeri oluşuma katılmak yerine Endonezya, büyük güçler arasında tarafsız bir politika yürütmeye çalışmaktadır. Bu sayede Endonezya büyük güçlerle iyi ilişkiler kurarak azami çıkar elde etmeyi hedeflemektedir. Örneğin, Çin'in öncülük ettiği Asya Yatırım Altyapı Bankası'nın (AIIB)¹⁸ kurucu üyelerinden biri olan Endonezya aynı zamanda ABD'nin Başkan Obama yönetiminde izlediği Asya Pivot stratejisinin bir parçası olan Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşması'na (TPP) katılmaya da sıcak bakmıştır (Reuters, 2015).

Endonezya, diplomasinin çok taraflı boyutunda ASEAN'ı öne çıkarmaktadır. Endonezya Natuna Adaları ile ilgili hiçbir aktör veya kurumla herhangi bir müzakereye girmemektedir. Buna rağmen, Çin'in GÇD'deki yayılcı politikalarının engellenmesi ve

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://aiib.org/en/about-aiib/who-we-are/membership-status/>, Erişim: 5 Haziran 2020.

bölgesel istikrarın korunması için Endonezya kendisini eşitler arasında birinci (*primus inter pares*) olarak gördüğü ASEAN'ı aktif olarak kullanmaktadır. GÇD anlaşmazlığının kalıcı bir çözüme kavuşması için Cakarta yönetimi yıllardır süren Çin ve ASEAN arasındaki *Code of Conduct* (COC) müzakerelerinde kilit bir rol oynasa da taraflar şimdiye dek ortak bir mutabakata ulaşamamıştır (Yasmin, 2020). ASEAN üyelerinin ulusal çıkarlarının birbirlerinden farklı olması nedeniyle GÇD anlaşmazlığı hususunda ortak bir görüş ortaya koyamamaktadır.

Askeri Caydırıcılık: İlan edilen MEB'lerdeki egemenliğin korunması için deniz güvenliği konusunda Jokowi döneminde daha sert tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bunun iki ana nedeninin olduğu ileri sürülebilir. Birincisi Çin'in GÇD'de Dokuz Kesik Çizgili harita ile belirlenen deniz alanında egemenlik hakkı iddia etmesi ve bu çerçevede adalarda askeri üsler kurarak genişleme politikası izlemesinin oluşturduğu tehdittir. İkincisi ise Çin'in hak iddia ettiği bölgenin Endonezya'nın MEB sınırları ile çakışmasıdır. Jokowi'nin başkanlık koltuğuna oturduğu 2014 yılında General Moeldoko *Wall Street Journal*'da yayınlanan makalesinde; Dokuz Kesik Çizgili haritanın Natuna Adaları'nın kuzeydoğu kısmını içermesiyle ilgili Çin'i uyarmış ve Natuna Adaları çevresinde Endonezya'nın askeri varlığını güçlendireceğini açıklamıştır (Moeldoko, 2014). Bunun yanı sıra 2015 yılında Endonezya Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanan Beyaz Kitap'ta (*Buku Putih*) Natuna Adaları çevresinde deniz güvenliğini sağlama amacıyla savunma kuvvetlerinin mevcudiyetinin artırılmasının ülkenin Uzun Vadeli Ulusal Kalkınma Planı'nın bir parçası olduğu belirtilmiştir (Kemhan, 2015: 39).

Jokowi döneminde KDE bağlamında bölgede sahil güvenlik ekiplerini ve donanma mevcudiyetini arttıran Endonezya, MEB'inde hak ihlalinde bulunan yabancı balıkçı gemilerini alıkoyarak batırma politikası izlemektedir. Çin Dışişleri Bakanlığı ise Endonezya'nın yürüttüğü gemi batırma politikasını sık sık kınamaktadır.¹⁹ Jokowi dönemi ile beraber sınır ihlallerine müsaade edilmemeye başlanması bölgede yeni bir fiili durum oluşturmuştur. Natuna Adaları'nın MEB'i konusundaki anlaşmazlıkla ilgili kırılma

¹⁹ İlgili açıklama için bakınız:

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1373402.shtml, Erişim: 10 Haziran 2020.

noktası 2016 yılında ortaya çıkmış ve iki devlet arasında büyük bir kriz meydana getirmiştir. Mart 2016'da Endonezya'nın deniz güvenliği birimleri Natuna Adaları çevresinde yasa dışı balık avcılığı yapan Çin bandıralı *Kway Fey* gemisine el koyma teşebbüsünde bulunmuş; Çin'in sahil güvenlik ekipleri cebren gemiyi serbest bırakmıştır (Panda, 2016). Dönemin Denizcilik İşleri ve Balıkçılık Bakanı Susi Pudjiastuti, Endonezya tarafından alıkonan geminin Çinli sahil güvenlik ekipleri tarafından güç kullanılarak serbest bırakılmasını "*küstahlık*" olarak nitelendirmiş; Endonezya donanmasının Natuna Adaları çevresinde daha sık devriye atmasının artık zorunlu hale geldiğini belirtmiştir (Tempo, 2016). Nitekim, Mayıs 2016'da Çinli balıkçıların tekrar Endonezya'nın MEB'ini ihlal etmesinin ardından donanma ateş açarak Çin'in sahil güvenlik ekiplerinin engelleme çabalarına rağmen gemiyi alıkoymuş ve personellerini tutuklamıştır (Jakarta Post, 2016). Yine aynı yıl dönemin Başkan Yardımcısı Jusuf Kalla yaptığı basın açıklamasında Natuna Adaları çevresinde kendi egemenlik haklarını korumada daha iddialı olacaklarını ifade etmiştir (ABC News, 2016). Endonezya, 2018 yılında Natuna Besar Adası'na bir askeri üs inşa etmiş; Endonezya Ulusal Silahlı Kuvvetleri (*Tentara Nasional Indonesia*, TNI) yetkilileri, üssün sınır tehditlerine karşı "*çaydırıcı etki*" sağlamasını amaçladıklarını ifade etmiştir (Republika, 2018).

Çin, balıkçı teknelerini kullanarak Natuna Adaları krizini taze tutmakta ve sık sık Endonezya'nın tepkisini ölçmektedir. 2016 yılından sonra en büyük ikinci gerilim 2020 yılının ocak ayında yaşanmıştır. 5 Ocak 2020 tarihinde Çin bandıralı balıkçılar sahil güvenlik ekipleri eşliğinde Natuna Adaları çevresinde Endonezya'nın MEB'ini ihlal etmesinin ardından iki devlet arasında kriz yeniden yükseltmiştir. Çinli yetkililer gemilerin ilgili bölgede "*rutin faaliyetlerde*" bulunduğunu ileri sürmüştür; Cakarta ise Çin'in hak iddialarını tanımadıklarını tekrarlamıştır (The Straits Times, 2020). Çinli sahil güvenlik ekiplerinin ihlali aynı gün içerisinde sonlandırmaması nedeniyle 6 Ocak'ta Endonezya Natuna Adaları'na bugüne kadar yapılan en büyük personel ve ekipman naklini yapmış, çevrede denizaltı sayısı üçe çıkarmıştır (Rahmat, 2020). Ayrıca aynı gün Natuna Adaları çevresinde konuşlandırılan savaş gemisi sayısı sekize çıkarılmıştır (Siregar, 2020). 7 Ocak'ta Endonezya Hava Kuvvetleri sözcüsü Fajar Adriyanto, dört F-16 jetinin bölgede devriye yaptığını ve olası bir sıcak çatışmadan

çekindiklerini ifade etmiş; Bakan Luhut Pandjaitan ise Endonezya'nın egemenliğinin pazarlık edilmeyeceğini belirtmiştir (Reuters, 2020). 2016'dan farklı olarak 2020'de yaşanan gerilime yönelik Cakarta hükümetinin tavrı Endonezya'nın bölgedeki askeri mevcudiyetini doğrudan Çin'e karşı arttırdığının göstergesidir. Endonezya özellikle 2016 yılı sonrası Çin'in ihlallerine yönelik caydırıcı hamleler izlemeye başlasa da bu hamlelerin Çin'in yayımlacı politikalarını engellemeye yetmeyeceği söylenebilir. Zira, Endonezya'nın askeri gücü Çin ile yarışabilecek düzeyde değildir. 2019 yılında Çin 260 milyar dolar, Endonezya ise sadece 7,6 milyar dolar askeri harcamada bulunmuştur (SIPRI).

Ekonomik Bağımlılık: Jokowi yönetimi yürütülen caydırıcı politikaların yanı sıra Çin ile ikili ilişkilerini ekonomik düzeyde güçlendirerek Pekin'in Natuna Adaları'nın MEB'i konusunda Endonezya aleyhine politikalar üretmesini engellemek istemektedir. Endonezya'nın en büyük ticaret partneri ve büyük altyapı yatırımlarının finansörü olan Çin; ekonomik diplomasinin öne çıkarıldığı Jokowi döneminde ekonomik işbirliği açısından en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Jokowi yönetimi Çin ile doğrudan karşı karşıya gelerek ekonomik işbirliğinin zarar görmesini istememektedir. Bu nedenle Endonezya askeri caydırıcılık ve ekonomik işbirliği arasında bir denge kurmaktadır. Nitekim, Başkan Jokowi 2017 yılında Çin'deki Kuşak ve Yol zirvesine katıldıktan birkaç gün sonra Natuna Adaları çevresinde 6 bin askerin katıldığı bir askeri tatbikat gerçekleştirmiştir (The Straits Times, 2017).

2014 yılında Jokowi'nin iktidara gelmesiyle Çin, Endonezya'nın en büyük ticaret ortağı olan Japonya'nın yerini almıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2014 yılında 48 milyar dolarken; 2018'de 73 milyar dolara çıkmıştır (World Bank). Ancak ticaret hacminin 45,5 milyar doları ithalat kapsamında olması nedeniyle Endonezya, karşı Çin'e önemli ölçüde dış ticaret açığı vermektedir. Endonezya'nın Çin'e olan dış borcu 2019 yılında 17,7 milyar dolara ulaşmıştır (Jakarta Post, 2020). Çin, 2016 yılında Singapur ve Japonya'dan sonra Endonezya'nın en büyük üçüncü yabancı yatırımcısı haline gelmiş; Endonezya Yatırım Ajansı'nın verilerine göre Çin 2016, 2017 ve 2018 yıllarında Endonezya'ya toplam 8,5 milyar dolar yatırım yapmıştır (BKPM, 2019: 34). Çin, 2019 yılında 4,7 milyar dolarlık yatırımıyla Japonya'yı da geçerek

Singapur'dan sonra Endonezya'ya en çok yatırım yapan ikinci ülke olmuştur (Benar News, 2020). Bu nedenle, Jokowi yönetimi Natuna Adaları krizinin Çin yatırımlarını etkilemesini istememektedir. KDE karşılıklı bağımlılık ve deniz güvenliğinin nasıl dengelendiğine bir örnektir. KDE'nin deniz güvenliği boyutu Çinli yasa dışı balıkçılık yapan gemilerin batırılması ve bölgede askeri mevcudiyetin artırılması nedeniyle caydırıcı; altyapı boyutu ise Çin'den gelen yatırımlar sayesinde karşılıklı bağımlılığı destekler niteliktedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Endonezya, 2014 yılında KDE doktrinini ilan ederek deniz güvenliğini koruma konusunda yeni stratejiler belirlemiştir. Özellikle Cakarta yönetiminin sınır ihlali yapan yabancı balıkçı gemilerine karşı izlediği batırma politikasının bölgede yansımaları olmuştur. Nitekim, Endonezya'nın yeni deniz güvenliği doktrini ile yabancı gemilerin sınır ihlallerine karşı müsamahasız tavrı, Endonezya ve Çin arasında Natuna Adaları krizinin büyümesi hususunda katalizör rolü oynamıştır. Natuna Adaları'nın MEB'i konusunda iki devlet arasındaki fikir ayrılığı uzun yıllardır sürmesine rağmen 2016 yılına kadar büyük bir krize evrilmemişti. Çinli balıkçı gemilerinin Natuna Adaları'nın MEB'ini ihlal ederek yasa dışı balıkçılık faaliyetleri yürütmesine Endonezya'nın müsaade etmemesi; 2016 yılında Natuna Adaları çevresinde Endonezya ve Çin sahil güvenlik birimlerini karşı karşıya getirmiştir. 2016 yılında yaşanan kriz; Endonezya'nın deniz güvenliğini ve sınırlarını korumak için Çin'e karşı caydırıcılık da dahil olmak üzere daha kararlı politikalar izlemesi konusunda bir milat olmuştur.

Bu çalışma, Jokowi döneminde Endonezya'nın dört farklı dış politika aracını kullanarak Çin'in yayılmacı politikalarına cevap ürettiğini ve kendi egemenliğini korumaya çalıştığını ileri sürmektedir. Öncelikle Endonezya, 1982 BMDHS'yi referans gösteren diplomatik notalar ve ilgili makamlar tarafından yapılan açıklamalarla uluslararası hukuku kendi tezlerini meşrulaştırmak için kullanmakta ve kendi ulusal çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Bu, Jokowi döneminde de devam eden sürekliliğe sahip bir politikadır. İkinci olarak, Jokowi hükümeti iki taraflı ve çok taraflı diplomasiyi kullanarak ve bölgedeki diğer aktörleri ve örgütleri soruna dahil ederek Çin'in yayılmacı politikalarını

engellemeye çalışmaktadır. Endonezya'nın izlediği üçüncü politika ise askeri caydırıcılıktır. Jokowi döneminde Natuna Adaları çevresinde askeri mevcudiyet arttırılmış ve Natuna Adaları'nda Cakarta-Pekin arasında 2020 yılında meydana gelen ikinci büyük krizde Endonezya'nın kendi deniz güvenliğini korumak için askeri adımlar atmaktan kaçınmayacağı ortaya çıkmıştır. Son olarak, Endonezya her ne kadar deniz güvenliği konusunda Çin'e karşı caydırıcı hamleler yapsa da krizin ekonomik ilişkileri etkilemesini istememektedir. Bu çerçevede, artan ekonomik ilişkilerin neticesinde ortaya çıkan karşılıklı ekonomik bağımlılık gerginliğin azalmasındaki en önemli faktörlerden biridir.

Çin'in yükselişi ve bölgedeki yayılmacı politikaları karşısında yakın gelecekte Endonezya'nın donanmasını ve hava kuvvetlerini güçlendirmeye daha fazla enerji harcayacağı tahmininde bulunulabilir. Ancak kendine özgü dış politika gelenekleri ve ilkeleri Endonezya'nın Çin'i çevreleyici bir askeri oluşuma entegre olmaktan uzak durmasına neden olacaktır. Endonezya'nın deniz güvenliğini ve bölgesel istikrarı korumak için Çin'in yayılmacı politikalarına karşı hukuki, diplomatik, askeri ve ekonomik araçları kullanmaya devam etmesi muhtemeldir. Bu sayede Endonezya, Çin ile ekonomik ilişkilerini bozmadan kendi deniz güvenliğini tesis edebilmektedir.

Kaynakça

ARİF, Muhamad, Yandry Kurniawan (2017), "Strategic Culture and Indonesian Maritime Security", *Asia & the Pacific Policy Studies*, Vol. 5, No. 1, s. 4-5.

BUNTORO, Kresno (2016), "Rethinking Nusantara Indonesia: Legal Approach", *Jurnal Hukum Internasional*, Vol. 13 No. 4, s. 477-478.

KEYUAN, Zou (2001), "Historic Rights in International Law and in China's Practice", *Ocean Development & International Law*, 32:2, s. 160.

LAKSMANA, Evan (2018), "Indonesia", *Asia's Quest for Balance: China's Rise and Balancing in the Indo-Pacific*, ed. Smith, Jeff M, Rowman & Littlefield. ^[1]_{SEP}

LEIFER, Michael Dolliver Nelson (1973), "Conflict of Interest in the Straits of Malacca", *International Affairs*, Vol. 49, No. 2, s. 191.

MALIK, Mohon (2013), "Historical Fiction: China's South China Sea Claims", *World Affairs*, Vol. 176, No. 1, s. 83-90.

MARSETIO (2014), *Sea Power Indonesia*, Universitas Pertahanan, Jakarta.

NAINGGOLAN, Poltak Partogi (2015), "Kebijakan Poros Maritim Dunia Joko Widodo dan Implikasi Internasionalnya", *Pusat Pengkajian, Pengolahan Data*

Armağan, Deniz Güvenliği ve Çin Etkisi: Endonezya'nın Güney Çin Denizi ve Natuna Adaları...

dan Informasi (P3DI) Sekretarian Jenderal DPR RI, 6(2), s. 172-173.

PURWANTO, Harry, Dewa Gede Sudika Mangku (2016), "Legal instruments of the Republic of Indonesia in Border Management Using the Perspective of Archipelagic State". *International Journal of Business, Economics and Law*, Vol. 11, Issue 4.

RADITIO, Klaus Heinrich (2019), *Understanding China's Behaviour in the South China Sea*, Palgrave Macmillan, Singapore, s. 58.

TURCSÁNYI, Richard Q. (2018), *Chinese Assertive Actions in the South China Sea: Power Sources, Domestic Politics, and Reactive Foreign Policy*, Springer, Switzerland, s. 34.

ZULKIFLI, Noraini, Muhamad Nazrul Bashar, Azrul Azlan Abdul Rahman (2020), "The Modernization of Indonesian Naval Forces in Jokowi Era" *Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, Vol. 47 (1), s. 4.

E-Kaynakça

ADITYA, Arys, Harry Suhartono (2020), "U.S., Japan May Invest in Indonesia Islands Near South China Sea", *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-17/u-s-japan-may-invest-in-indonesia-islands-near-south-china-sea>. Erişim: 29 Eylül 2020.

AGUSMAN, Damos Dumoli, Gulardi Nurbintoro (2019), "The archipelagic-state concept a quid pro quo", *The Jakarta Post*. <https://www.thejakartapost.com/academia/2019/12/14/the-archipelagic-state-concept-a-quid-pro-quo.html>. Erişim: 18 Ağustos 2020.

AiIB, <https://www.aiib.org/en/about-aiib/who-we-are/membership-status/>. Erişim: 5 Ağustos 2020.

ASEAN (2020), "2002 Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea". https://asean.org/?static_post=declaration-on-the-conduct-of-parties-in-the-south-china-sea-2. Erişim: 3 Eylül 2020.

"ASEAN to claim common ground on S. China Sea, but no communique" (2012), *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/asean-south-china-sea/asean-to-claim-common-ground-on-s-china-sea-but-no-communique-idINDEE86J05120120720?edition-redirect=in>. Erişim: 18 Haziran 2020.

BKPM (2019), "Domestic and Foreign Direct Investment Realization Quarter II and January-June 2019", s. 34. https://www.bkpm.go.id/images/uploads/file_siaran_pers/Paparan_Bahasa_Inggris_TW_2_2019.pdf. Erişim: 10 Ağustos 2020.

BUEGER, Christian (2015), "What is Maritime Security?", *Marine Policy*, 53: s. 2. <http://bueger.info/wp-content/uploads/2014/12/Bueger-2014-What-is-Maritime-Security-final.pdf>. Erişim: 18 Ocak 2020.

"China Doubles Investments in Indonesia through 'Very Aggressive' Approach, Official Says", *Benar News*. <https://www.benarnews.org/english/news/indonesian/international-investment-01292020162954.html>. Erişim: 10 Ağustos 2020.

"Chinese Fishing Vessels Remain in Natuna Amid Diplomatic Tension: Indonesian Military" (2020), *The Straits Times*. <https://www.straitstimes.com/asia/se>

Armağan, Deniz Güvenliği ve Çin Etkisi: Endonezya'nın Güney Çin Denizi ve Natuna Adaları...

[asia/chinese-fishing-vessels-remain-in-natuna-amid-diplomatic-tension-indonesian-military](#). Erişim: 21 Temmuz 2020.

"Chinese investment in Indonesia is not debt trap, senior minister says" (2020), The Jakarta Post, <https://www.thejakartapost.com/news/2020/01/09/chinese-investment-in-indonesia-is-not-debt-trap-senior-minister-says.html>. Erişim: 19 Eylül 2020.

CHUNG, Chris P. C. (2016), "Drawing the U-Shaped Line: China's Claim in the South China Sea, 1946-1974" Modern China, Vol. 42(1).

CML/17/2009 numaralı Nota, https://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/mysvnm33_09/chn_2009re_mys_vnm_e.pdf. Erişim: 19 Haziran 2020.

CONNELLY, Aaron L. (2015), "Sovereignty and the Sea: President Joko Widodo's Foreign Policy Challenges", Contemporary Southeast Asia, Vol. 37, No. 1, s. 19.

ERWANTI, Marlinda Oktavia (2018), "Kemhan ajukan Rp. 215T di 2019, Termasuk Untuk Penanganan Teroris", Detiknews. <https://news.detik.com/berita/d-4058541/kemenhan-ajukan-rp-215-t-di-2019-termasuk-untuk-penanganan-teroris>. Erişim: 27 Ağustos 2020.

FAO (2013), "Indonesia: FAO to strengthen fisheries and aquaculture cooperation". <http://www.fao.org/news/story/en/item/176776/icode/>. Erişim: 2 Haziran 2020.

Foreign Ministry of Foreign Affairs of the Republic of China (2020), "Foreign Ministry Spokesperson Geng Shuang's Regular Press Conference on January 8, 2020". https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t173033_5.shtml. Erişim: 5 Haziran 2020.

Foreign Ministry of Foreign Affairs of the Republic of China, "Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying's Remarks on Indonesian Navy Vessels Harassing and Shooting Chinese Fishing Boats and Fishermen", https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1373402.shtml. Erişim: 10 Temmuz 2020.

Foreign Policy Research Institute (2014), <https://www.fpri.org/article/2014/10/even-indonesia-concerns-over-chinas-reach-in-the-south-china-sea/>. Erişim: 05 Eylül 2020.

"Fresh Natuna incident roils RI-China relations" (2016), Jakarta Post, <https://www.thejakartapost.com/news/2016/05/30/fresh-natuna-incident-roils-ri-china-relations.html>. Erişim: 03 Haziran 2020.

"Government Regulation No. 61 of 1998 on the list of geographical coordinates of the base points of the archipelagic baselines of Indonesia in the Natuna Sea". https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/IDN_1998_Regulation61.pdf. Erişim: 1 Eylül 2020.

"Government invites firms to join Natuna Gas Consortium" (2017), The Jakarta Post. <https://www.thejakartapost.com/news/2017/07/28/government-invites-firms-to-join-natuna-gas-consortium.html>. Erişim: 6 Ağustos 2020.

HERIYANTO (2012), "Illegal Fishing Costs Indonesia 3 Billion Dollars A Year", Aseanews. <https://www.aseanews.net/illegal-fishing-costs-indonesia-3-billion-dollars-a-year/>. Erişim: 5 Eylül 2020.

"Indonesia asks Japan to invest in Natuna islands following stand-off with China" (2020), Channel News Asia. <https://www.channelnewsasia.com/news/asia/indonesia-asks-japan-to-invest->

Armağan, Deniz Güvenliği ve Çin Etkisi: Endonezya'nın Güney Çin Denizi ve Natuna Adaları...

[in-natuna-south-china-sea-12249996](#). Erişim: 29 Eylül 2020.

“Indonesia deploys fighter jets in stand-off with China” (2020), Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-indonesia-china-idUSKBN1Z61AM>. Erişim: 7 Ocak 2020.

“Indonesia Gives New Name to Sea Region North of Natuna Islands” (2017), Benar News. <https://www.benarnews.org/english/news/indonesian/North-Natuna-Sea-07142017160831.html>. Erişim: 28 Aralık 2019.

“Indonesia Rejects Beijing’s Offer for South China Sea Talks” (2020), Benar News. <https://www.benarnews.org/english/news/indonesian/no-negotiation-06052020155450.html>. Erişim: 5 Haziran 2020.

“Indonesia Sinks 51 Fishing Boats” (2019), The Bangkok Post. <https://www.bangkokpost.com/world/1672020/indonesia-sinks-51-fishing-boats>. Erişim: 4 Kasım 2019.

“Indonesia will not Negotiate Natuna Sovereignty, President Joko Widodo Says” (2020), Benar News. <https://www.benarnews.org/english/news/indonesian/natuna-update-01062020165329.html>. Erişim: 4 Eylül 2020.

“Indonesia, China and the North Natuna Sea” (2017), Jakarta Globe. <https://jakartaglobe.id/news/indonesia-china-north-natuna-sea/>. Erişim: 13 Haziran 2020.

“Indonesian Navy Confirms Kway Fey Boat Arrest” (2016), Tempo. <https://en.tempo.co/read/755485/indonesian-navy-confirms-kway-fey-boat-arrest>. Erişim: 19 Ağustos 2020.

JIANGTAO, Shi, Jun Mai (2020), “China’s Xi Jinping rejects any action based on international court’s South China Sea ruling”, South China Morning Post. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/1988990/chinas-xi-jinping-rejects-any-action-based>. Erişim: 6 Ocak 2020.

“Jokowi asserts Indonesia’s sovereign rights in Natuna” (2020), The Jakarta Post. <https://www.thejakartapost.com/news/2020/01/08/jokowi-asserts-indonesias-sovereign-rights-in-natuna.html>. Erişim: 4 Ağustos 2020.

“Jokowi observes massive Indonesian military exercise near South China Sea” (2017), The Straits Times. <https://www.straitstimes.com/asia/se-asia/jokowi-observes-massive-indonesian-military-exercise-near-south-china-sea>. Erişim: 12 Ağustos 2020.

Kementerian Koordinator Bidang Kemaritiman dan Investasi Republik Indonesia (2018), <https://maritim.go.id/menko-maritim-luncurkan-data-rujukan-wilayah-kelautan-indonesia/>. Erişim: 5 Ağustos 2020.

KEMHAN (2015), “Buku Putih Pertahanan Indonesia”, s. 39. <https://www.kemhan.go.id/wp-content/uploads/2016/04/BPPI-INDO-2015.pdf>. Erişim: 10 Temmuz 2020.

KEMLU (2019), “Indonesian FM Presents the Diplomacy Priorities 2019-2024 to the House of Representatives”. <https://kemlu.go.id/porta/en/read/786/berita/indonesian-fm-presents-the-diplomacy-priorities-2019-2024-to-the-house-of-representatives>. Erişim: 26 Aralık 2019.

Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China. “Foreign Ministry

Armağan, Deniz Güvenliği ve Çin Etkisi: Endonezya'nın Güney Çin Denizi ve Natuna Adaları...

Spokesperson Hua Chunying's Remarks on Indonesian Navy Vessels Harassing and Shooting Chinese Fishing Boats and Fishermen", https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/2535_665405/t1373402.shtml. Erişim: 3 Eylül 2020.

MOELDOKO (2014), "China's Dismaying New Claims in the South China Sea", The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/moeldoko-chinas-dismaying-new-claims-in-the-south-china-sea-1398382003>. Erişim: 15 Ekim 2020.

"Natuna Holds Largest Oil and Gas Reserve, SKK Migas Says" (2020), Tempo, <https://en.tempo.co/read/1291692/natuna-holds-largest-oil-and-gas-reserve-skk-migas-says>. Erişim: 05 Eylül 2020.

"Natuna Islands: Indonesia says no 'overlapping' South China Sea claims with China" (2016), ABC News. <https://mobile.abc.net.au/news/2016-06-22/no-overlapping-claims-with-china-in-indonesian-waters-says-fm/7534498?pfm=sm&nw=0>. Erişim: 13 Temmuz 2020.

"Natuna Waters: Indonesia Opposes China's Nine-Dash Line" (2020), Tempo. <https://en.tempo.co/read/1290785/natuna-waters-indonesia-opposes-chinas-nine-dash-line>. Erişim: 3 Ocak 2020.

NUR, Yasmin (2020), "Indonesia Encourages Asean, China to Resume South China Sea CoC Negotiation", The Jakarta Globe. <https://jakartaglobe.id/news/indonesia-encourages-asean-china-to-resume-south-china-sea-coc-negotiation>. Erişim: 24.06.2020.

Ocean and Law of Sea, Status of the United Nations Convention on the Law of the Sea https://www.un.org/depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm. Erişim: 21 Ağustos 2020.

PANDA, Ankit (2016), "Indonesia Summons Chinese Ambassador After South China Sea Stand-Off Near Natuna Islands", The Diplomat. <https://thediplomat.com/2016/03/indonesia-summons-chinese-ambassador-after-south-china-sea-stand-off-near-natuna-islands/>. Erişim: 12 Temmuz 2020.

PCA (2016), "The South China Sea Arbitration". <https://pca-cpa.org/en/news/pca-press-release-the-south-china-sea-arbitration-the-republic-of-the-philippines-v-the-peoples-republic-of-china/>. Erişim: 30 Eylül 2020.

"Penguatan Industri Perikanan, Solusi untuk Natuna" (2020), Mongabay. <https://www.mongabay.co.id/2020/01/09/penguatan-industri-perikanan-solusi-untuk-natuna/>. Erişim: 3 Eylül 2020.

POLING, Gregory B. (2012), "Time to End Strategic Ambiguity in the South China Sea", CSIS. <https://www.csis.org/analysis/time-end-strategic-ambiguity-south-china-sea>. Erişim: 2 Eylül 2020.

"President says Indonesia intends to join TPP trade deal" (2015), Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-usa-indonesia/president-says-indonesia-intends-to-join-tpp-trade-deal-idUSKCN0SK2JY20151027>. Erişim: 12 Ağustos 2020.

QIAN, Xiao (2020), "Insight: Work hand-in-hand for a new era of China-Indonesia friendship", The Jakarta Post, <https://www.thejakartapost.com/academia/2020/04/14/insight-work-hand-in-hand-for-a-new-era-of-china-indonesia-friendship.html>. Erişim: 15 Ekim 2020.

RAHMAT, Ridzwan, "Indonesia makes largest-ever deployment of troops,

Armağan, Deniz Güvenliği ve Çin Etkisi: Endonezya'nın Güney Çin Denizi ve Natuna Adaları...

equipment to South China Sea island", Janes. <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/indonesia-makes-largest-ever-deployment-of-troops-equipment-to-south-china-sea-island>. Erişim: 21 Temmuz 2020.

"Satuan TNI Terintegrasi Berikan Daya Tangkal di Natuna" (2018), Republika. <https://www.republika.co.id/berita/nasional/daerah/18/12/22/pk3zpy430-satuan-tni-terintegrasi-berikan-daya-tangkal-di-natuna>. Erişim: 21 Temmuz 2020.

SIREGAR, Kiki (2020), "Indonesia deploys 4 additional warships to Natuna amid standoff with Chinese vessels", Channel News Asia. <https://www.channelnewsasia.com/news/asia/indonesia-china-natuna-islands-dispute-south-china-sea-12237456>. Erişim: 6 Ocak 2020.

"Southeast Asian ports thirst for more seaborne trade" (2017), Nikkei Asian Review. <https://asia.nikkei.com/Economy/Southeast-Asian-ports-thirst-for-more-seaborne-trade>. Erişim: 10 Eylül 2020.

STASHWICK, Steven (2019), "China's South China Sea Militarization Has Peaked", Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2019/08/19/chinas-south-china-sea-militarization-has-peaked/>. Erişim: 19 Temmuz 2020.

SUKMA, Rizal (2014), "Gagasan Poros Maritim", Kompas. <https://money.kompas.com/read/2014/08/21/080000726/Gagasan.Poros.Maritim>. Erişim: 14 Ekim 2020.

The Cabinet Secretariat of the Republic of Indonesia (2014), "President Jokowi Officially Established the Maritime Security Agency". <https://setkab.go.id/en/president-jokowi-officially-established-the-maritime-security-agency/>. Erişim: 10 Ağustos 2020.

UNITED NATIONS, "Maritime Zones and Maritime Delimitation: Indonesia", <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/INDN.htm>. Erişim: 24 Ağustos 2020.

WITULAR, Rendi A. (2014), "Presenting Maritime Doctrine", The Jakarta Post. <https://www.thejakartapost.com/news/2014/11/14/presenting-maritime-doctrine.html>. Erişim: 25 Haziran 2020.

WORLD BANK, "Indonesia Product exports and imports from China 2018", <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IDN/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/CHN/Product/all-groups>. Erişim: 05 Ağustos 2020.

126/POL-703/V/20 Numaralı Nota. https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/mys_12_12_2019/2020_05_26_IDN_NV_UN_001_English.pdf. Erişim: 11 Eylül 2020.

148/POL-703/VI/20 Numaralı Nota. https://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/mys_12_12_2019/2020_06_12_IDN_NV_UN_002_ENG.pdf. Erişim: 11 Eylül 2020.

480/POL-703/VII/10 Numaralı Nota. https://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/mysvnm33_09/idn_2010re_mys_vnm_e.pdf. Erişim: 10 Eylül 2020.

1982 UNCLOS, "Part IV: Archipelagic States". https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. Erişim: 29 Eylül 2020.

1982 UNCLOS, "Part V Exclusive Economic Zone". https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. Erişim: 21 Eylül 2020.